

Albert Zaharovič
Manfred

EVOLUTA

ŽAN
POL
MARA

Albert Zaharovič Manfred

**Žan Pol
MARA**

Romansirana biografija

Preveo
Aleksandar Đurić

Beograd, 2015.

Naslov originala
Альберт Захарович Манфред
МАРАТ

KRAJ VEKA

Osamnaesti vek se bližio kraju. Veliki vek, vek prosvetećenosti, sve manje je ličio na ono carstvo razuma ili na svet golubije pokornosti, o kojima su na razne načine maštali mnogi savremenici vaspitavani na delima Voltera i Didroa, na *Društvenom ugovoru* i *Novoj Eloizi* Žana Žaka Rusoa, ili na sentimentalnim romanima Bernardena de Sen Pjera. Poslednje decenije, ili bolje reći cela druga polovina XVIII veka, bile su burna vremena. Krvavi ratovi, ogorčene klasne borbe i socijalni sukobi izbijali su jedni za drugim, a ponekad i istovremeno u raznim krajevima Starog i Novog sveta.

Na evropskom kontinentu još je vladao feudalno-apsolutistički poredak. Njegova moć kao da je bila neosporna. Spolja posmatran, ličio je na neosvojivu tvrđavu, ali su već mnogi znaci nagoveštavali njegovu istorijsku osudu i blizinu krupnih promena.

Sedam godina — od 1756. pa do 1763. — nastavljao se do tada nevidenih razmera i po broju angažovanih snaga rat koji je pustošio. Devet najmoćnijih država učestvovalo je u Sedmogodišnjem ratu. Bio je to, u stvari, evropski rat, koji je uvukao u žestoke borbe čitav kontinent. Došao je, zatim, rusko-turski rat 1768—1774. godine, pa rat pobunjenih engleskih kolonija u Americi protiv metropole, koji je potrajao devet godina, od 1774. do 1783. godine, završivši se potpunom pobedom ustanika.

U ratu mlade prekookeanske republike protiv Engleske njeni saveznici su bile monarhije Francuska i Španija, a isto tako i Holandija. Pa ipak, savremenici su jasno osećali da je u tom američkom skoro desetogodišnjem ratu bilo nešto novo.

Nije ličio na one feudalne ratove kasnog srednjeg veka koje su meomaristi i istoričari, ulepšavajući ih i kiteći maštom, nazivali „viteškim ratovima” ili „ratovima u čipkama”. U ovom sukobu, sa američke strane ništa nije bilo „po pravilima”. Ovi „momci slobode”, kako su nazvali prve američke ustanike, izmenili su i samu sadržinu rata. To je bio revolucionarni rat za nezavisnost i slobodu mlade republike. I još više, to je bila revolucija.

Stotine mladih ljudi u Evropi, zaneseni slobodoljubivim snovima, uvereni da u Novom svetu počinje „zlatni vek” čovečanstva koji su

nagovestili veliki mislioci prosvjećenosti, odlazili su preko okeana u daleku, neznanu, primamljivu zemlju, da se bore za njenu slobodu, za budućnost, za novi dan koji će uskoro osvanuti čitavom svetu. Uostalom, i, u Evropi, čula se tutnjava podzemnih udara.

U ruskoj imperiji, gde su načela samodržavlja i kmetskih odnosa izgledala nenarušiva, osamdesetih godina planuo je seljački rat pod vođstvom Jemeljana Pugačova. Prosvječena carica Katarina II, opevana u pesmama, zaštitnica Voltera i Didroa, koja se sa njima dopisivala i savetovala, zaboravila je na svoje slobodoljubive korespondente kad je plamen počeo da guta veleposednička dobra, pa je pokrenula birane gardijske pukove privolške gubernije radi gušenja strašnog požara „seljačke pobune”.

U austrijskoj monarhiji Habzburzi su pet stotina godina držali za sebe presto „Svete rimske imperije germanske nacije”. Od ugnjetavanja habzburškog apsolutizma patili su ne samo austrijsko seljaštvo i slabomoćno malograđanstvo nego su ugnjetavanje naročito osećali narodi — Mađari, Česi, Hrvati, Poljaci, Srbi i Rumuni. Snažne pobune 1775. godine u Češkoj, 1784. i 1785. godine u Transilvaniji, zatim borbe mađarskog naroda koje nikad nisu prestajale, napominjale su da se i ovde, pod skiptrom Marije Terezije i Josifa II, prikupljaju snage, neprijateljski naklonjene, spremne da ustanu u borbu protiv feudalnog i tuđinskog ugnjetavanja.

U tri stotine pedeset germanskih državnica carevali su despotizam, zastareli metodi i batina. Ovde nije dolazilo do narodnih ustanaka, ali su se iza prividne nepokretnosti društvenog života, okovanog u lance surovog tutorstva sto pedeset knezova i velikih knezova i njihove večito budne policije, skrivali procesi koji su iznutra podrivali kamenu zgradu feudalno-kasarnskog ustrojstva.

Poezija *Sturm und Drang*¹ Lesingove drame, velike tvorevine Getea i Šilera — to je moćni duhovni pokret sazvežđa talenata koji kao da su se odjednom izdigli iznad iscepkane germanske zemlje i bili njen izraz.

Ponekad vidljive, ponekad nevidljive, moćne društvene snage svuda su stupale u borbu sa feudalno-apsolutističkim poretkom. Izgledalo je kao da se sve stavilo u pokret. Politička atmosfera je nagoveštavala približavanje bure.

¹ *Sturm und drang* — epoha „bujnosti i plahovitosti” u nemačkoj književnosti; trajala u vremenu od 1760. do 1785. godine. — Prim. prev.

Ali gde će ona silovito da izbije? Koja će zemlja postati polje velike socijalne bitke? Gde će se dogoditi sudar između starog, ali još uvek moćnog feudalnog poretka, sa još mladim, punim snage, koji će smeniti staro buržoasko društvo?

Ta zemlja mogla je biti samo Francuska, jer su u njoj klasne protivrečnosti dostigle takvo usijanje da ih je mogla rešiti samo revolucija.

Ni na kraju XVIII veka, za vreme vladavine poslednjeg kralja stare monarhije Luja XVI, niko ne bi mogao odgovoriti na ta pitanja. I nešto više, tada je malo ko mogao biti svestan činjenice da revolucija već kuca na vrata.

Istina, još 1734. godine jedan od praroditelja prosvete, Šarl de Monteskje, objavio je istorijsku raspravu pod nazivom *Razmišljanja o uzrocima veličine i pada Rimljana*. Šarl Luj de Monteskje, baron De la Bred, bivši predsednik parlamenta u Bordou, član Akademije, bio je dubokouman pisac, ali veoma oprezan u svojim rasuđivanjima. On nije izvodio direktne paralele između prošlosti i sadašnjosti; ograničavao se na nagoveštaje, uostalom potpuno razumljive za njegove čitaoce.

Četvrt veka kasnije, drugi istaknuti predstavnik prosvete, Žan Žak Ruso, izrazio se mnogo jasnije: u *Društvenom ugovoru* on je tvrdio da revolucije mogu biti isto toliko blagotvorne za narode kao što je kriza za ozdravljenje bolesnika.

Tu misao primili su mnogi savremenici samo kao jednu od originalnosti znamenitog, ali nastranog filozofa. Naravno, kao i sve što je izlazilo ispod pera proslavljenog pisca *Nove Eloize*, i ova je misao bila primljena u aristokratskim salonima s pažnjom vrednom poštovanja. Ali, samo to oduševljenje, izazvano delima Žana Žaka Rusoa ne samo među mladim ljudima raznih činova i zvanja nego i u velelepni vilama bogataša i u starim dvorcima visokog plemstva, svedočilo je o tome da se tamo nisu plašili revolucije, niti su u nju verovali. I još nešto više, kad je izbila američka revolucija, nju su dočekali u krugovima aristokratske Francuske sa živim interesovanjem i sa neskrivenim saosećanjem. Čak i u Jorgovanskoj ligi, dvorskom kružoku kraljice Marije Antoanete, odobravali su Amerikancima. Kasnije se vlada „po milosti božijoj” kralja Luja XVI nije bojala da stupi u vojni savez sa preookeanskom pobunjeničkom republikom protiv kraljevske Engleske. U salonima Versajskog dvorca vladala je duboka uverenost u

potpunu neprijemčivost Francuske prema načinu rada i idejama njenih prekoookeanskih saveznika.

„Revolucija”, „konstitucija”, „republika” — priličilo je nekoj tamo dalekoj i divljoj zemlji, naseljenoj Indijancima i belim, bivšim robijašima, tom Novom svetu koji ne zna za istoriju. Ali, u naprednoj i prosvetenoj Francuskoj, koja hiljadu godina uživa u blagodetima pod skiptrom monarhije, ponavljanje nečega sličnog bilo bi nemoguće.

Tako je bar mislio ministar spoljne politike kralja Luja XVI grof Veržen, preporučujući svome monarhu da pruži novčanu, a zatim i vojnu pomoć pobunjenim kolonistima, koji su ustali protiv vladavine britanske krune, davnašnjeg suparnika Francuske. A to mišljenje kraljevog ministra u većoj ili manjoj meri delili su i njegov preuzvišeni suveren i većina kraljevih savetnika — viša dvorska vlastela.

Ali, otprilike petnaest godina kasnije, posle pojave *Društvenog ugovora* Žana Žaka Rusoa, na samom početku američke revolucije, 1774. godine, objavljeno je delo francuskog pisca koje kao da se po sadržini takmičilo sa delom čuvenog mislioca. U tom novom delu već se nije bojažljivo, kao kod Rusoa, govorilo o mogućem lekovitom značenju revolucije, nego se samouvereno, na sav glas utvrđivalo neosporno, nepobitno pravo naroda na revoluciju, a sam ustanak protiv tiranije despotizma proglašavan je za obavezu i viši dug naroda.

Istina, ova knjiga nije proizvela nikakav utisak u Francuskoj, i za njenog pisca niko se nije zainteresovao. Štampana u malom tiražu, i to ne u Francuskoj, već u Engleskoj, ne na francuskom, nego na engleskom jeziku, obraćajući se engleskim čitaocima. Knjiga je nosila naziv *Ropski lanc*². U njenom podnaslovu direktno se ukazivalo na to da ona izlazi u vezi sa izbornom borbom koja je započinjala u Engleskoj.

Prošlo je još petnaest godina i revolucija, na koju je pozivao nepoznat pisac, postala je stvarnost. Ona je planula 1789. godine u Francuskoj, sa snagom i zamahom dotle nepoznatim u istoriji.

Godine 1793. pojavilo se drugo, ali sada francusko izdanje ove knjige. Na njenom naslovnom tabaku bilo je navedeno puno ime njenog pisca. To je bilo jedno od najslavnijih imena francuske revolucije: Žan Pol Mara, Prijatelj Naroda.

² *The Chains of Slavery* — Prim. prev.

I

PORODICA

Žan Pol Mara rodio se 24. maja 1743. godine u gradiću Budriju, blizu Nešatela, u severozapadnom delu Švajcarske.

Vremena legendarnog Viljema Tela, herojske borbe švajcarskih seljaka protiv austrijskih feudalaca, bila su davno prošla. Švajcarska je u drugoj polovini XVIII veka bila patrijarhalna, patricijska republika. Činilo se da je tu vreme teklo sporije nego u drugim zemljama Zapadne Evrope.

Ali, ako je Švajcarska bila provincija Evrope, Nešatel je bio švajcarska provincija, pa je za stanovnike malog Nešatela Ženeva predstavljala blistavi grad.

Nalazeći se u podnožju Jurskih planina, na obali malog Nešatelskog jezera, koje je delilo švajcarsku Juru od predgorja Alpa, Nešatel je ležao po strani od glavnih puteva koji su prolazili kroz Švajcarsku sa severa Evrope, prema jugu, u Italiju, i od glavnih drumova koji su povezivali švajcarske kantone.

Čak i u XX veku, Nešatel je imao samo malo više od 20.000 stanovnika, i mnogo je manji od drugih švajcarskih gradova: Ciriha, Ženeve, Lozane, Berna... Pre dvesta godina ta je razlika bila još značajnija.

Gradić Budri bio je pak, sa svoje strane, provincija Nešatela. Gradić je bio tako mali da ga nisu ni unosili u geografske karte štampane izvan Švajcarske. Imao je nekoliko desetina kuća, a u jednoj od njih — kamenoj dvospratnoj kući pokrivenoj crepom — rodio se budući veliki revolucionar.

O njegovim roditeljima sačuvani su oskudni podaci. Otac, koji se prezivao Mara, rođen je u gradu Kaljariju, na Sardiniji, a u Švajcarsku se doselio malo pre rođenja svog sina. Po zanimanju je bio crtač i slikar, a kasnije je predavao strane jezike. Ima podataka da se bavio i medicinom. Svojim radom je skromno izdržavao svoju veliku porodicu.

Žan Pol Mara Stariji živeo je osamdeset godina. Njegov prvenac Žan Pol rodio se kad je on imao četrdeset. Do 1754. godine stari Žan Pol živeo je u Budriju, a zatim se preselio u Nešatel. Kasnije, 1768. godine,

prešao je u Ženevu. U to vreme sin se već odselio od svojih roditelja.

O svom ocu Žan Pol Mara je malo pisao, ali sa dubokim poštovanjem. Sa osobitom zahvalnošću pisao je o tome da je dobio „u roditeljskom domu veoma primerno vaspitanje”. Otac je hteo da od njega načini naučnika. To je mnogo uticalo na duhovno formiranje budućeg znamenitog tribuna.

Mnogo češće i sa više topline Žan Pol je spominjao svoju majku.

Lujza Kabrol bila je po rođenju Francuskinja. Do udaje je živela sa svojim roditeljima u Ženevi, u koju su se doselili 1723. godine.

Žan Pol je priznavao da je baš njegova mati imala presudan uticaj na razvitak njegovog karaktera i njegovih etičkih ideala.

„Ta poštovanja dostojna žena, čiji gubitak oplakujem do današnjih dana”, pisao je u autobiografiji, koju je objavio pred svoju smrt, „vaspitala me je u prvim mojim godinama i ona je doprinela procvatu čovekoljublja u mom srцу, ljubavi prema pravdi i slavi... Mojim rukama ona je ukazivala pomoć siromasima, i način na koji je sa njima govorila pobuđivao je u meni osećanja kojima je bila obuzeta.”

Duboku ljubav i poštovanje prema majci Mara je sačuvao čitavog svog života. Kasnije, u svojim publicističkim i sociološkim delima, često je pribegavao metaforičkom poređenju otadžbine sa majkom. Uprkos direktnom značenju smisla same reči „otadžbina” (i na francuskom jeziku ova reč ima isti smisao), kod Žana Pola ona ne izaziva asocijacijom lik oca, nego lik majke.

Porodica je bila velika. Sem najstarijeg sina Žana Pola bilo je još petoro dece, dve sestre, Marija i Albertina, i tri brata, Anri, David i Žan Pjer.

Žan Pol je bio prislan samo sa svojom mlađom sestrom Albertinom. Albertina je bila mlađa sedamnaest godina, postali su veoma bliski onda kad se on potpuno posvetio revolucionarnoj borbi. Pridržavajući se potpuno pogleda na svet svog starijeg brata i visoko ceneći njegov životni podvig, Albertina je postala u tim burnim godinama njegov najbliži pomoćnik i prijatelj.

Albertina je za dugi niz godina nadživela svog starijeg brata; umrla je 1841. godine.

Ona je sačuvala hartije koje su ostale posle bratove smrti: njegove rukopise, prepisku, beleške...

Za vreme trajanja termidorske kontrarevolucije, reakcije Direktorijuma, napoleonovog režima i restauracije Burbona, čuvanje spisa jednog političkog radnika koji je bio proglašen maltene za neprijatelja celog čovečanstva bilo je teško i veoma opasno. Albertina je časno savladala sve prepreke i zaobilazila sve klopke koje su joj postavljali. Umela je da sačuva od zlih očiju rukopisno nasleđe Prijatelja Naroda pa su se zahvaljujući njenom staranju buduća pokolenja upoznala čak i sa Maraovim delima koja za njegovog života nisu bila objavljena.

S drugom svojom sestrom, Marijom, koja je bila tri godine mlađa od njega, Mara je održavao uobičajene rođачke odnose, ali ne više od toga.

U svojoj otadžbini, Švajcarskoj, mladi David Mara pripadao je naprednim ljudima svoga vremena. U svojoj dvadeset petoj godini on je išao na hodočašće u Ferne, Volteru, i bio u prijateljskim odnosima sa ljudima koji su smatrani za najusijanije glave u Ženevi. Učestvovao je 1782. godine u ustanku ženevskih demokrata i pisao brošure radikalnog sadržaja.

Da li zbog toga što je pokret ženevskih demokrata pretrpeo poraz, ili što se polakomio na to da će naći obećanu zemlju u zagonetnoj i dalekoj Rusiji, ili možda zbog nekih drugih razloga, teško je reći, ali je 1784. godine dvadesetosmogodišnji David Mara, koji je već bio stekao izvestan glas u Ženevi, iznenada oputovao u Rusiju, da tamo bude učitelj u porodici ruskog vlastelina Vasilija Petroviča Saltikova.

Prošlo je dvadest sedam godina — i to kakvih godina! — koje su preokrenule čitavu Evropu i svet!

A onda, 1811. godine, bivši ženevski radikal koji je smerao da sve ispretura, na svečanoj ceremoniji otvaranja liceja u Carskom selu, uveličanoj ličnim prisustvom imperatora Aleksandra I, pojavio se u liku raskrupnjalog sredovečnog gospodina omanjeg rasta, koji je svoju ćelu prikrivao staromodnom napuderisanom perikom, u svojstvu činovnika sedme grupe i profesora francuske književnosti.

On se više nije zvao David Mara. Njegovo ime je bilo David Ivanovič Budri. Ova promena imena i prezimena nije se objašnjavala samo time što je bivši građanin Ženeve od 1806. godine postao i zvanično podanik ruskog imperatora.

Nije bilo ničega čudnog u tome što je David, sin Žana, postao u Rusiji David Ivanovič, ali uzimanje imena malog, u Rusiji nepoznatog švajcarskog gradića umesto pravog prezimena, prikrivalo je mnogo.

Stupivši u carevu službu i sa uspehom se uzdižući na službenim lestvicama, i stekavši niz ordena, kao i čin višeg službenika, bivši građanin Švajcarske republike nije ni za trenutak zaboravljao da je brat čoveka čije se ime nije smelo izgovoriti jer je zvučalo strašno, pa, čak, i bogohulno.

Danas je teško utvrditi kada se David Mara odlučio da se odrekne imena svog oca i brata. Ima podataka koji govore da se to dogodilo 1793. godine. Po kazivanju Puškina, „Katarina II promenila mu je prezime po njegovoj molbi”, očevidno zbog neugodnosti koje su proisticale otuda što je nosio isto prezime koje je nosio i Žan Pol Mara, čija je slava pod imenom Prijatelj Naroda rasla sve više. Ali, odrekavši se svog porodičnog, od predaka nasledenog prezimena i odlučivši da ga maskira imenom koje ni u jednom obliku, a najmanje fonetičkom, ne bi podsećalo na njegovog strašnog brata, bivši radikal je, ne bez potajnog ugursuzluka i zluradosti, izabrao ime tog nepoznatog gradića u kom se rodio njegov brat — gradića Budrija.

Plemić De Budri, a zatim David Ivanovič Budri, profesor carsko-selskog liceja, čiji je pokrovitelj bio sam imperator Aleksandar, mogao je spokojno da napreduje u društvu bez straha da će ga neko prepoznati kao brata „careubice” ili brata kod vladara i vlastele najomrznutijeg vođa „strašne revolucije” XVIII veka.

U stvari, taj, spolja posmatran, pomalo nezgrapno i staromodan profesor književnosti, koji je umeo da se dodvori starešinama i da napiše naročitu posvetu caru Aleksandru na francuskoj gramatici koju je sam izdao, taj dvorski čovek koji nije bio lišen umešnosti, uopšte nije bio jednostavan, i kad bi ga čovek bolje upoznao, video bi da ni malo nije onakav kakav se činio na prvi pogled.

Bivši demokrata i radikal, našavši se u nuždi, bio je prinuđen da se prilagođava svetu kmetovske Rusije koji ga je okružavao, a u skrovitim uglovima duše sačuvao je toplo sećanje na burne dane svoje buntovne mladosti, na rodbinske veze koje se njemu — kad bi ostajao sam sa sobom — nisu činile toliko buntovničke.

O svemu što mu je ostalo najdraže za ceo život nije se glasno govorilo, nije se čak ni spominjalo. Viši činovnik David Ivanovič Budri se ne bi usudio da sebe nazove glasno imenom koje je u njegovoj duši zvučalo tako gordo — imenom David Mara.

Uostalom, nije smatrao potrebnim da pred nekim svojim učenicima, koji su uživali njegovu puno poverenje — među kojima je bio i mladi Puškin — skriva ranije veze sa slavnim bratom, niti sopstvene poglede na svet. U svakom slučaju, Puškin je u jednoj svojoj kratkoj zebelešci o Budriju spomenuo i njegova kazivanja o bratu, ne samo njegovu „spoljašnost koja je podsećala na jakobinca”, nego i „demokratske misli” profesora francuske književnosti.

O tome je David Ivanovič mogao govoriti samo pred izabranim osobama, i to vrlo retko.

Puškinovi biografi koji su ispitivali licejski period njegovog života primećuju da je on sa najvećim interesovanjem i pažnjom slušao samo Budrijeve lekcije i lekcije drugog nastavnika književnosti — Košanskog.

U čast Davida Maraa Budrija treba priznati i to da je on, inače veoma strog u ocenjivanju znanja i sposobnosti licejista, umeo da shvati i visoko oceni talenat budućeg velikog ruskog pesnika. Još kad je svodio rezultate za prvu godinu licejske obuke, Budri je zaključio o Puškinu: „Smatram ga za prvog u francuskom jeziku; veoma vredan; obdaren razboritošću i pronicljivošću.”

Međutim, očigledno je da se odnosi između profesora francuske književnosti i izvesnog broja njegovih učenika (pretpostavljamo, najboljih, onih koje je cenio i u koje je imao poverenja) nisu ograničavali samo na akademsku sferu.

Nisu sačuvani nikakvi provereni podaci niti pouzdane informacije koji bi nam dopustili da stvorimo mišljenje o drugim članovima porodice — deci: Žanu i Lujzi Mara. Sve što je poznato o Mariji, o Anriju, o Žanu Pjeru, to su podaci o datumima njihovog rođenja i smrti (čak o Anrijevoj smrti nema podataka). Žan Pjer, po tvrđenju Ševremona, najsavesnijeg i najobaveštenijeg biografa Žana Pola Maraa u XIX veku, postao je kasnije vlasnik preduzeća za proizvodnju kazaljki za časovnike i kompase.

Nedostatak podataka za tri najmlađa člana porodice Žana Maraa donekle se može uzeti kao njihova karakteristika. Očigledno je da su i Marija, i Anri i Žan Pjer bili sasvim obični građani Švajcarske republike, koji se ničim nisu isticali.

Ali, ma koliko bile velike razlike u sudbinama Žana Pola, Albertine i Davida Maraa, ipak ono opšte što se u različitoj meri reklo u biografijama svakog od njih, u izvesnoj meri okarakterisalo je i njihove roditelje, i porodicu u celini.

Oskudne reči Žana Pola Maraa u njegovoj autobiografiji: „Zahvaljujući sreći, koju nemaju svi, imao sam mogućnost da dobijem izvanredno dobro vaspitanje u roditeljskom domu”, kratka primedba o tome da je mati u njemu razvijala osećanja ljubavi prema pravdi — reči su dubokog sadržaja.

Čak i to, relativno malo, što znamo o porodici Maraa dopušta nam da zaključimo kako je to bila dobra, valjana porodica inteligentnih radnika, oduševljenih za svoje vreme naprednim idejama i ubeđenjima, koje je gledala da blagom rečju („Mene nikada nisu tukli”, piše Žan Pol Mara) ulije i u dušu svoje dece.

Takva je bila najbliža, porodična sredina koja je okružavala malog Žana Pola u vreme kad je napravio prve korake u životu.

II GODINE ŠKOLOVANJA

Do desete godine života svet malog Žana Pola Maraa bio je ograničen na gradić Budri.

Porodica se 1754. godine preselila u Nešatel, pa se horizont Žana Pola odjednom proširio. Posle Budrija Nešatel je izgledao kao velik i prekrasan grad. Duge ulice, široki trgovi, trospratne i četvorospratne zgrade koje su se činile veoma visoke, palata gradske skupštine, ispunjena strogošću i veličanstvenošću, beskrajne obale jezera koje je zapljuskivalo grad, pa bela, od vetra napeta jedra na lako zatalasanoj vodi boje čelika...

A šta je bilo sa druge strane jezera, tamo gde se u daljini nejasno ocrtavao lanac alpskih visova koji su se upirali u samo nebo?

U međuvremenu, horizont malog Žana Pola postajao je sve širi, i to ne samo zbog toga što je imao pred očima dotle neviđeni, kako se njemu činilo, ogromni, nepoznati svet.

U ranom detinjstvu dečak je bio fizički slab.

„Ja nisam znao ni za svađe, ni za ludorije. Nisam čak znao ni za dečije igre”, pisao je kasnije.

Lako je i vredno učio, na šta su ga blagošću podsticali i roditelji, mnogo je čitao, umeo je da posmatra i da razmišlja.

Pod uticajem majke, u dečakovoj svesti su se jasno razlučili pojmovi dobra i zla, onog što valja i onog što ne valja.

Mnogu kasnije Mara se sećao svog detinjstva:

„Već sam imao i razvijeno osećanje morala u osmoj godini. U to vreme nisam podnosio zle namere upravljene protiv bližnjih; moguća grubost izazivala je moje negodovanje, a prizor nepravde uvek je pro-uzrokovao življe kucanje mog srca, jer sam to primao sa osećanjem lične uvrede.”

Žan Pol je u dečaštvu i mladosti mnogo čitao. Od oca je nasledio interesovanje i sposobnost za učenje stranih jezika; naučio je francuski, engleski, nemački, italijanski, kasnije španski i holandski, a zatim latinski i grčki.

Najviše od svega voleo je istoriju. Po običaju tog vremena, najveću pažnju poklanjao je antičkoj istoriji. Tu istoriju izučio je do savršenstva. U njegovim delima, napisanim u mladim i zrelim godinama, otkriva se vanredno poznavanje istorije, susreću se stalno primeri, poređenja, metafore, crpeni iz antike. Često se poziva na klasična dela Kornelija Tacita, Julija Cezara, Tita Livija, Svetonija, Plutarha, Dionisija Halikarnaskog, Diona Kasija i drugih antičkih autora. Temeljno poznavanje ovih dela, slobodna orijentacija u njihovim složenim tekstovima, koja se oseća u Maraovim radovima, svedoči o tome da ona nisu bila samo pročitana, već pažljivo proučena i pročitana očigledno više puta.

Čitanje istorijskih dela, pričanje o velikim ljudima iz prošlosti — Periklu, Aleksandru Makedonskom, Juliju Cezaru, o junačkim podvizima, ljutim bitkama, savladanim opasnostima, o trijumfima pobjednika, o lovorima slavljnika, ostavljali su ogroman utisak na dečaka.

Maštanja o slavi zavela su ga još u dečaćkim godinama.

„Još od detinjstva sam bio obuzet ljubavlju prema slavi, strašću koja je često menjala svoj predmet u raznim periodima mog života, ali koja me nije napuštala ni za trenutak”, priznavao je Mara. „U petoj godini hteo sam da budem učitelj u školi, a u petnaestoj — profesor, u osamnaestoj pisac, u dvadesetoj pronalazački genije, isto tako kao što danas želim da steknem slavu prinoseći sebe kao žrtvu otadžbini.”

U tom pričanju privlači pažnju potpuno odsustvo maštanja o vojničkoj slavi. Mladi sanjar maštao je samo o podvizima na građanskom poprištu.

Mara je pisao navedene redove 1793. godine, kad je već bio jedan od priznatih vođa jakobinaca, i kad je već bio postigao najveću slavu — ljubav i poštovanje naroda.

Možda je to stavilo pečat i na njegove uspomene.

Teško je pretpostaviti da dečak, a zatim mladić, koji je pročitao *Istoriju grčko-persijskih ratova, Dvanaest rimskih careva* Gaja Trankvila Svetonija, *Zapise o galskom ratu* Julija Cezara, ne bi maštao o podvizima na bojnim poljima, o ratničkoj hrabrosti, o trijumfima pobedonosnog vojskovođe.

Mladi ljudi, sazreli sredinom XVIII veka, više nisu žudeli da podražavaju Aleksandra Makedonskog ili Ričarda Lavljeg Srca. Volter, Monteskje, Didro i naročito gospodar misli mladog pokolenja Žan Žak Ruso, odvlačili su njihove snove sasvim drugim putem. Došlo je vreme priklanjanja sili razuma, ismevanja crkvenih dogmi i feudalnog morala, stremljenja ka moralnom usavršavanju, jednostavnosti i približavanju prirodi.

Mladi Žan Pol Mara morao je osetiti moćni uticaj ovih novih strujanja — slobodarskih ideja XVIII veka utoliko jače što se i njegov život naglo izmenio.

Detinjstvo i dečaštvo Žana Pola u roditeljskom domu prošli su bezbrižno. Živeo je u malom zatvorenom svetu, u blagostanju, okružen ljubavlju svojih roditelja, naročito majke. Koristio se slobodom koju ipak nije zloupotrebljavao, pošto je sve slobodne časove posvećivao čitanju i razmišljanju o pročitanoj.

„Još od detinjstva sam stekao naklonost prema životu željnom znanja i prema marljivosti... Najslađe trenutke nalazio sam u razmišljanju”, sećao se kasnije.

Ali vreme je prolazilo... Dečak je postao mladić, izrastao je, osnažio se, postao fizički jak. U šesnaestoj godini osećao se toliko odraslim da se mogao rastati od roditeljskog doma, napustiti tiho pristanište i prvi put se upustiti sam u vrtlog života.

Alfred Bužar, pisac prve naučne Maraove biografije, smatrao je da je neposredni podsticaj za odlazak Žana Pola iz porodice bila smrt njegove voljene majke. Kad nje više nije bilo, roditeljski dom ga nije

mogao zadržati. Jedva je čekao da se vine u ogromni, nepoznati svet, skriven iza brda koja su okružavala Nešatel.

I tako, evo šesnaestogodišnjeg Žana Pola Maraa u Francuskoj, u Bordou. U toku dve godine on služi kao vaspitač dece u kući bogatog brodovlasnika i trgovca robovima, Neraka.

Bordo je drevna prestonica srednjovekovne provincije Gijene, sredinom XVII veka važno ognjište pokreta Fronde³, a u drugoj polovini XVIII veka postao je jedan od ekonomski razvijenih i naprednih gradova francuske kraljevine.

Podignut na obali Žironde, na samom ulazu u Biskajski zaliv — vrata Atlantskog okeana, Bordo je postao najveći centar velike prekomorske trgovine i industrije, pogotovo brodogradnje.

Tu, na ušću Garone, uzdizala su se ogromna brodogradilišta. Od zore do kasno u noć ovde nije prestajala huka. Hiljade radnika gradili su za to doba najsavršenije brodove.

Sa navoza brodogradilišta odlazilo je u more hiljade brodova raznih modela, od malih, pokretljivih škuna, brodica sa dva jarbola i lakih brikova do ogromnih brodova sa mnogo katarki koji su pod jedrima bez straha presecali burne vode Atlantskog okeana.

Brodograditelji, brodovlasnici i trgovci obrtali su u to vreme ogroman novac. Imovina jednog od bordoških poslovnih ljudi, bivšeg pisara, kome je pošlo za rukom da se veštim i riskantnim operacijama pretvori u najkrupnijeg brodovlasnika, računala se na milione. A on nije bio jedini milioner u gradu. Bordo je u XVIII veku postao tvrđava krupne francuske provincijske buržoazije.

Jedan od najkrupnijih izvora zarade za trgovce Bordoa bila je trgovina sa francuskim kolonijama. Antilska ostrva, San Domingo, Martinik, Gvadelupa — ove prekomorske zemlje francuske krune, naporima francuskih trgovaca, u prvom redu trgovaca i brodovlasnika iz Bordoa, postale su ostrva skrivenog blaga, ostrva basnoslovnog bogaćenja.

Kolonije su davale ne samo šećer, kafu, duvan, začine i druge proizvode, koji su se izvozili u bescenje iz tih blagodatnih krajeva, nego su davale, pre svega, i živu robu — robove, ljude crne kože. Trgovanje njima donosilo je ogromne zarade.

³ Fronde, podrugljiv naziv za buntovničku stranku koja se za maloletstva Luja XIV digla protiv kraljice majke i ministra Mazarena, naročito zbog edikta o porezima.

Zlato je pritalo kao nepresušna reka poslovnim ljudima Bordoa. Izgledalo je kao da se samo lepilo za njihove prste. Špekulanti kojima su poslovi polazili za rukom, srećni lovci na zarade, ljudi bez roda i plemena, koji su za kratko vreme sticali ogromna bogatstva, hteli su da i grad, u kome su došli do tolike moći, raste i da se bogati zajedno sa njima.

U drugoj polovini XVIII veka stanovništvo Bordoa prelazilo je broj od 80.000. Bio je to jedan od najvećih gradova Francuske. Po broju stanovnika, bio je iza Pariza i Liona, a nadmetao se sa Marseljom.

Mladić rođen u Budriju, stanovnik mirnog, u svome spokojstvu i čamotnog, Nešatela, našao se u ovom primorskom trgovačkom gradu koji je ključao od života.

Posle mirne površine malog Nešatelskog jezera, bućni talasi Biskaja i Atlantika! Posle ribarskih čamaca i skromnih jedrilica, ogromni okeanski brodovi! Posle blage tišine pustih nešatelskih ulica, huka i buka pristanišnog grada, na raznim jezicima glasna gradska vrevu! Taj i takav grad je šesnaestogodišnjem mladiću iz Nešatela, koji je sad prvi put stupio na njegove ulice, bio kao pravi Vavilon!

Mladi sanjar sa obala Nešatelskog jezera, koji se zanosio slavom, trebalo je da prođe kroz prva iskušenja.

Dvogodišnji boravak u kući jednog od najkrupnijih poslovnih ljudi Bordoa omogućio je mladom Marau da se dobro upozna sa zakulisnim životom francuske krupne trgovačko-industrijske buržoazije.

Ta lična i neposredna zapažanja u mladosti mnogo čemu su ga naučila. On je prvi put zapazio izbliza svirepu nezajažljivost, neutoljivu žudnju za bogaćenjem, bespoštednu surovost da se postigne cilj, vučje zakone u konkurentskoj borbi.

Sve što je video i preživeo u Bordou ostalo mu je urezano u sećanju za čitav život.

Nisu sačuvane ni zabeleške, ni dnevnići, čak ni pisma mladog Maraa koja bi se odnosila na vreme njegovog dvogodišnjeg života u Bordou.

Ali će proći još trideset godina, i u poslednjim godinama njegovog života, za vreme revolucije, u složenim peripetijama ogorčene političke borbe, sudbina će ga dovesti dotle da se na bojnom polju nađe oči u oči sa protivnikom, najljućim i najnepomirljivijim protivnikom, koji je ušao u istoriju pod imenom Žironda — morske kapije grada Bordoa.

Pošto se nije zadovoljavao svojim zapažanjima svega onoga što ga je okružavalo, mladi Mara je upotrebio svoje slobodno vreme, a imao ga je, kako izgleda, napretek, na izučavanje medicine, prirodnih nauka, ali i istorije, filozofije, prava, što je započeo još u Švajcarskoj.

Napredni mislioci Francuske XVIII veka voleli su enciklopedijska znanja. To je bio vek enciklopedizma. Možemo ga tako nazvati ne samo zbog toga što su, od 1751. godine, počeli da izlaze tomovi znamenite *Enciklopedije*, koja je imala ogroman uticaj na tok idejne borbe svog vremena. Sam razvoj društvene misli u Francuskoj, zamah i širina ideoloških sukoba koji decenijama nisu prestajali, prethodeći revoluciji, zahtevali su od njihovih učesnika vanredno veliku pripremu u najraznovrsnijim granama nauke, univerzalizam svoje vrste.

Nauka je tada bila u onom stadijumu razvitka kad je naprednom čoveku bio pristupačan čitav njen kompleks.

Pisci koji su ušli u istoriju društvene misli pod imenom „enciklopedisti” — Didro, D’Alamber, Helvecijus i mnogi drugi — zaslužili su to ime ne samo zbog važne uloge koju su odigrali u izdavanju *Enciklopedije*, koja je išla ispred vremena, nego i zato što su oni bili „enciklopedisti” i stvarno, jer su odista bili krcati najraznovrsnijim i, najnaprednijim znanjima za svoje vreme.

Idejni predstavnici revolucionarne buržoazije koja se radala, ili narodnih masa, koji su se pripremali za najodlučniju ofanzivu protiv samih temelja feudalno-apsolutističkog poretka, podvrgavali su žestokom ideološkom bombardovanju sistem feudalnih odnosa, sve njegove ustanove i institute, njegov moral, dogme i kanone.

Mislilac ogromnog enciklopedijskog znanja i najsvestranije obdaren čovek bio je Volter, koji se sa podjednakim sjajem pojavljivao i kao umetnik reči, i kao filozof, i kao fizičar, i kao istoričar, i kao publicista i javni radnik. U znatnoj meri se to isto može reći i o genijalnom samouku koji je uspeo da se izdigne iznad znanja svog veka, Žanu Žaku Rusou. Izvanredno obrazovani ljudi bili su i naučnici raznih, najužih specijalnosti, kao što su bili Monteskje i Bifon, Lavoazje i Holbah, Laplas i Kene. Koliko bi se još proslavljenih imena moglo navesti u tome nizu!

Pojava *Enciklopedije* ili *Rečnika sa tumačenjima iz oblasti nauke, umetnosti i zanata*, kako su je zvali u drugoj polovini XVIII veka, nije bila nimalo slučajna: ona je odgovarala sazrelim potrebama. Zanimlji-

vo je da je do tog vremena u Francuskoj bio veoma rasprostranjen, i bio preveden na francuski jezik, engleski *Univerzalni rečnik* E. Čembersa, koji je prvi put izašao u Londonu 1728. godine u dva toma, a godine 1746. doživeo i peto izdanje, bez obzira na to što je bio narastao na devet tomova.

Ali Čembersov *Univerzalni rečnik*, koji je posvetio naročitu pažnju egzaktnim naukama i tehnici proizvodnje, nije odgovarao proklamovanim zahtevima i samim životom pred naprednom društvenom mišlju u Francuskoj. Oštrina klasnih protivrečnosti u Francuskoj, koja je pogodovala žestokoj idejnoj borbi, zahtevala je da se neizostavno iznova procenjuju sve vrednosti i da se kritički revidiraju sva najvažnija pitanja. I ne samo to. Trebalo je ne samo podvrgnuti kritičkoj oceni ideje, mišljenja i dogme feudalnog društva nego i pogledati u drugoj svetlosti čitav niz pozitivnih znanja i protumačiti ih sa gledišta novih, za to vreme najnaprednijih nazora.

Ovu potrebu raščišćavanja svih spornih pitanja i ovladavanja pozitivnim znanjima, po mogućnosti u svim oblastima osećao je, kao i mnogi drugi njegovi savremenici, mladi Žan Pol Mara.

Mladi Mara, koji je još u detinjstvu osećao, kako je kasnije sam pisao, zadovoljstvo čitanja i procesa razmišljanja o pročitanim, uz to mučen slavljubljem i snovima o lovorovim vencima velikog naučnika ili mislioca, pobornika pravde, zaštitnika slabih i ugnjetenih, sasvim prirodno se trudio da pronikne u sve tajne nauke, da se razabere u svim pitanjima i da ovlada svim granama znanja.

Skromni vaspitač dece bordoškog poslovnog čoveka lakomo je čitao sve, pa je o svemu razmišljao, sve proučavao, trudeći se da što više proširi svoje znanje.

Ali, naravno, nije Bordo — grad brodograditelja i trgovaca robovima — bio centar umnog života Francuske. Još odavno, još od vremena svojih prvih detinjih maštanja, u roditeljskom domu u Budriju, Žan Pol Mara sanjario je o gradu čija je slava zračila čitav svet — o Parizu.

Devetnaestogodišnji Žan Pol Mara 1762. godine prelazi u Pariz. Bez imena, bez novca, bez veza, mladić iz Nešatela, koga niko ne poznaje, krenuo je u osvajanje velike prestonice.

Nije u tome bilo ničega neobičnog. I pre i posle Maraa hiljade nepoznatih mladih ljudi koji sa sobom nisu nosili ništa osim mladosti i častoljubivih snova, isto tako su počinjali svoj put. Mara je znao da put prema podvizima i slavi vodi preko Pariza. Mladom i siromašnom provincijalcu, zanesenom idejama velikih mislilaca svoga veka, Pariz se činio svetilištem razuma, centrom nauke, umetnosti, kulture, stećištem blistavih umova i talenata.

U stvarnosti, bilo je tako, i nije bilo tako.

Još nikada do tog vremena — do druge polovine XVIII veka — Francuska nije znala za tolike sjajne talente. Gotovo istovremeno nad francuskom zemljom uzdizalo se blistavo sazvežđe prvoklasnih talenata. Filozofi materijalisti, ekonomisti fiziokrati, prirodnjaci, fizičari, hemičari, matematičari, dramski pisci i pesnici, umetnici i kompozitori, novinari i govornici — narodni tribuni — predstavljali su razne nijanse prosvete XVIII veka.

Iz štampe je 1748. godine izašlo glavno delo prosvetitelja starijeg pokolenja Šarla Luja de Montesjkja *O duhu zakona*, koje je u toku dve naredne godine doživelo još dvadeset dva izdanja, ostavši jedno od najpopularnijih dela prosvetiteljske misli u sledećim decenijama.

U godinama od 1753. do 1758. štampan je *Ogled o običajima i duhu naroda* drugog patrijarha francuske prosvete — Voltera, koji je već bio stekao svetsku slavu najboljeg pesnika i dramskog pisca, najoštromnijeg i najprosvetljenijeg mislioca Francuske.

Od 1749. godine počela je da izlazi čuvena knjiga *Opšti i posebni prirodopis* Žorža Luja Bifona. Ovo monumentalno delo istaknutog istraživača prirode objavljeno je u trideset šest tomova. Autor nije uspeo da napiše i poslednji deo — istoriju Zemlje, ali je do 1767. godine napisao i objavio prvih petnaest tomova u kojima je bio izložen njegov najvažniji deo — *Teorija Zemlje i Istorija četvoronožaca*.

Knjiga filozofa i lekara Žilijena Lametrija *Čovek-mašina*, koja je veoma uticala na savremenike i koja je prikazala sve jake strane francuskog materijalizma XVIII veka i njemu svojstvene mehanizovanosti, izdata je 1748. godine.

Od 1751. godine, tom za tomom, savlađujući sve prepreke — službenu zabranu vlasti, osudu rimskog pape i francuske katoličke crkve, ismejavanje korumpiranih pisaca, koje je potplatila vlada — izlazila je,

već čuvena, *Enciklopedija*. Po samom svom karakteru, ova edicija bila je veoma značajna. Nije bilo tako davno kad su pisci prosvetitelji istupali pojedinačno, ne nailazeći ni na javnu podršku, ni na otvorene istomišljenike. Neustrašivi revolucionarni mislilac, bezbožnik i materijalista sa početka XVIII veka, Žan Melije, do same svoje smrti nosio je masku smirenog sveštenika, ne usuđujući se da glasno iskaže svoje skrivene misli. Monteskje se pretvarao. Volter, koji je u dva maha upoznao strašne kazamate Bastilje, smatrao je da će biti najbolje ako svoje najriskantnije misli izloži anonimno ili pod izmišljenim imenom. Na početku svog puta i Monteskje i Volter osećali su se veoma usamljeno.

Enciklopedija je bila značajna pre svega po tome što je pod svojom zastavom okupila čitavu armiju „filozofa”, kako su u to vreme nazivali sve napredne mislioce veka. Volter, Didro, D’Alamber, Žan Žak Ruso, Bifon, Helvecijus, Holbah, Kondiljak, Reinai, Mabli, Kondorse, Kene, Tirgo, Dipon de Nemur i druga poznata imena, među kojima je bilo bitnih razlika i koji su se umnogome međusobno razilazili, ali koje je objedinjavalo ono opšte, što su svi oni zastupali novi duh, predstavljajući razne nijanse misli mladih revolucionarnih snaga koje su smelo napadale stari feudalni poredak, njegove ustanove i ideologiju. Ne samo Francuska nego i ceo obrazovani svet se mogao odmah uveriti koliko su moćne i neodoljive snage idejnih predstavnika revolucionarne buržoazije i naroda.

Knjiga Helvecijusa *O duhu i Ekonomska tablica Kenea* objavljena je 1758. godine. *Rođak Ramo* Denija Didroa izdat je 1762. godine. Iste godine, 1762, izašli su *Društveni ugovor* i *Emil* Žana Žaka Rusoa — knjige koje su uzdrmale savremenike.

Francuska prosvetćenost dostigla je vrhunac svoje moći i uticaja. Pariz je bio njen umni centar, i on je u očima svih savremenika ostajao prestonica čitavog prosvetćenog sveta.

Pariz je bio središte francuske kulture. U njegovim literarnim salonima sretale su se znamenitosti veka. U knjižarskim podrumima, pa čak i po antikvarnicama na obali Sene, ležale su knjige oglašene za jeretičke i osuđene na spaljivanje. Pozorišta su bila prepuna. U Francuskoj komediji grmele su ovacije gospođi Kleron — glumici koja je plenila Parižane sjajem svog talenta u Volterovom *Tankredu*. U muzičkim krugovima prestonice, u Francuskoj operi, od vremena kad je tamo 1752. godine postavljena opera bufo italijanskog kompozitora

Pergolezija, i izlaska na svet, 1753. godine, *Pisama o francuskoj muzici* Žana Žaka Rusoa, nisu prestajale burne prepirke. U slikarstvu Žan Batist Simeon Šarden i Žan Batist Grez a u oblasti skulpture Žan Batist Pigal i Žan Antoan Udon pokušavali su da iskažu novu ideju koja je izazivala besne prigovore stare škole.

Činilo se da nikad još duhovni život Pariza nije bio toliko bogat.

U isto vreme mladi Mara mogao lako primetiti i drugo.

Stigao je u Pariz 1762. godine, kada je završen razorni za Francusku ponižavajući Sedmogodišnji rat.

Kad su 1763. godine u Gubertsburgu i Versaju potpisani mirovni ugovori, kojima su svedeni računi Sedmogodišnjeg rata, postalo je očigledno da se za Francusku rat završio porazom.

Sve što je bilo osvojeno za vreme Luja XIV bilo je izgubljeno. Francuska je morala da preda Engleskoj svoje kolonijalne posede u Indiji i Kanadu u Americi. Pretrpela je ne samo teritorijalne, materijalne i ljudske žrtve nego je izgubila i vekovima izgrađivani prestiž velike države koja je pretendovala da bude prva u svetu.

Zbog čega je vođen taj rat i u čiju je korist išlo podržavanje saveza i prijateljstva sa starim protivnicima Francuske — Austrijsko-habzburškom imperijom i Španijom, savremenici nisu nalazili odgovor.

Rat je bio veoma nepopularan. Zemlja je bila iznurena, seljaštvo je gladovalo, u svim poslovima vladao je zastoje. Vlada, koja je osećala večiti nedostatak sredstava zbog sve većih rashoda, znala je samo za jedan put, da povećava dažbine.

„Naš vek je — vek bede”, pisao je Volter u septembru 1758. godine. „Francuska će, naravno, postojati, ali njena slava, njeno blagostanje, njena nekadašnja nadmoćnost... Šta će biti sa svim tim?”

Kralj Luj XV, kome su pripisivali čuvenu frazu: „Après nous — le déluge!” („Posle nas — potop!”), nimalo nije bio uznemiren tokom događaja. Prezasićen u pedesetim godinama svim blagodetima života, ravnodušan i neosetljiv prema svemu, naročito prema državnim pitanjima koja su uznemiravala zemlju, potčinjavao se jedino kapricima madam De Pompadur, koja je iz godine u godinu zadobijala sve veći uticaj na njega a, sledstveno, i na život kraljevine.

Kraljevski dvor se ugledao na monarha. Prema rečima D'Aržansona, jednog od najumnijih posmatrača epohe, na dvoru je svako mislio o sebi i pljačkao, kao što se pljačka u gradu zauzetom jurišom.

Razoreno, izmučeno prekomernom feudalnom eksploatacijom, seljaštvo je svoje nezadovoljstvo izražavalo bunama. Po gradovima je narod prigušeno negodovao. Godine 1757. u Parizu, u Luksemburškom vrtu, u Luvru, u zgradi Francuske komedije, rasturani su leci u kojima se pretilo oružanim ustankom. U buržoaskim krugovima otvoreno se izražavalo nezadovoljstvo vladom. Čak i ljudi bliski dvoru nisu skrivali svoj strah. „U suštini, nama nedostaje vladar”, melanholično je konstatovao 1758. godine opat De Berni, državni sekretar inostranih poslova.

Opatu De Berniju pripadala je takođe čast da prvi izgovori reči koje su postale toliko popularne, reči o opadanju, o dekadenciji: „Mi prilazimo poslednjem periodu opadanja”, pisao je De Berni u junu 1758. godine. Na francuskom je „opadanje” — „décadence”. Od tog vremena ta reč — dekadans — postala je jedna od najčešće upotrebljivanih reči u rečniku francuskog jezika. Svi su počeli da govore o dekadenciji, u svačemu se video „dekadans”, naročito u vladinoj politici.

Mara, došavši u kraljevsku prestonicu iz poslovnog, trezvenog Bordo, mora biti da je bio zapanjen tako upadljivom promenom.

Svi se žale. Svi su uzrujan. Svi osuđuju. Bila je to potpuno nova duhovna atmosfera koja se razlikovala od one s kojom je prvi put došao u dodir mladić rođen u kantonu Nešatel.

U tom ogromnom gradu, koji je izgledao kao iz bajke, neverovatno velikom i mnogoljudnom, gde je naporedo sa bleskom i velelepnošću vladalo siromaštvo, gde su se naporedo sa slavljenjem monarha i udvaračkim rečima laskavaca mogli da čuju i otvoreno ismejavanje i reči osude, i gde su se sve bučnije razlegali glasovi koji su nagoveštavali početak sveopšte dekadencije, mladi Žan Pol je mnogo toga morao iznova da uči.

Uostalom, on je morao uskoro da se uveri da ne treba precenjivati značaj reči osude, i da je režim koji svet krišom sme da ismejava još dovoljno jak.

Luja XV, koji je još uvek s prezrivom ravnodušnošću gledao na državne brige i društvene nemire, veoma su malo dirali neuspesi francuskog oružja, porazi francuske diplomatije i siromaštvo njegovih podanika.

Pa ipak, uza svu slabost i nedarovitost vladinu, pored stalnih, najneočekivanijih kolebanja njene politike na raznim stranama, u nekim

glavnim pitanjima ta je politika ostajala nepromenljiva. Klasni instinkt feudalaca i njihova težnja da sačuvaju svoju vladavinu nalagali su vladi, ma koliko da je bila sastavljena od nesposobnih ljudi, neophodnu potrebu da drži narod na uzdi, i u pokornosti, da guši i saseca sve buntovničke slobodoumne ideje koje su širila „gospoda filozofi”.

Mada je Pariz u očima Evrope u toku čitavog XVIII veka nepromenjeno ostajao „svetilište razuma”, položaj ljudi koji su svojim delima podržavali to „svetilište” nije bio nimalo zavidan.

Još u aprilu 1757. godine kralj je obnarodovao deklaraciju u kojoj su njeni prvi paragrafi krasnorečivo određivali odnos vlasti prema „gospodi filozofima”.

„Svi oni koji budu otkriveni bilo da sastavljaju, bilo da naručuju da neko drugi sastavi i štampa knjige ili članke u kojima se napada na religiju i na našu vlast, ili koji pišu sa težnjom da naruše poredak i mir u našoj zemlji, biće kažnjeni smrću.” Ista ta kazna bila je određena i za tipografe, vlasnike štamparija, knjižare, ulične prodavce i, uopšte, za sva lica koja bi se bavila rasprostriranjem tih „opasnih” štampanih stvari.

Ali vlada nije imala ni odlučnosti ni čvrstine da ove svoje pretnje sprovede u delo. Pošto nije mogla da nakupi dovoljno smelosti da preda dželatru nekrunisanog kralja duhovnog carstva — Voltera (kako su ga titulirali poštovaoci), vlada je odlučila da javno, na Grevskom trgu u Parizu, rukom dželata podvrgne spaljivanju *Devicu orleansku* i mnoga druga dela proslavljenog francuskog pisca. Zabrani od strane vlasti i osudi pariskog episkopa podvrgnuti su: Helvecijusovo delo *O umu*, Rusoov *Emil*, knjige Voltera, Didroa, Bifona, *Enciklopedija* i mnoge druge tvorevine prosvetiteljske misli.

Da bi ograničila zlo koje je dolazilo od opasnih knjiga, vlada je znatno povećala broj kraljevskih cenzora. Od 1742. pa do 1762. godine broj „činovnika za carinjenje misli”, kako ih je nazvao Volter, porastao je od sedamdeset osam na sto dvadeset jednog.

Filozofi su bili proglašeni za „društvene trovače”, za vinovnike svih nevolja i neuspeha Francuske.

„Stvar je doterala dotle”, žalio se Grim, „da sad ne postoji nijedan čovek, državni činovnik, koji ne gleda na uspehe filozofije kao na izvor svih naših nevolja!”

„Duhovne vođe” Evrope osećale su u sopstvenoj zemlji stalnu opasnost.

Volter, da ne bi kušao sudbinu, više je voleo da se udalji na imanje koje je kupio sa druge strane granice, u Ferne, gde se van domašaja francuskih vlasti osećao mnogo spokojnije. Uostalom, iako se nalazio u Ferneu, on je radije svoja dela štampao pod tuđim imenom. „Trudite se da donesete korist ljudskom rodu a da ne nanesete sebi ni najmanju štetu”, poučavao je Helvecijusa.

Beskućnik i litalica čitavog svog života, Žan Žak Ruso je posle javnog spaljivanja *Emila* po naređenju parlamenta, počeo da izdaje svoja dela u Holandiji ili u Švajcarskoj, u svakom slučaju, van granica Francuske. Istina, spaljivanje knjige i osuda pariskog episkopa samo su uvećali piščevu slavu i popularnost zabranjene knjige. Kad je *Emil* bio osuđen i zabranjen, u Parizu su tu knjigu pročitali „apsolutno svi”. Do kraja XVIII veka *Emil* je izdat šezdeset puta. Ali piscu ove čuvene knjige taj uspeh je donosio samo nevolje. Morao je da se spasava od gonjenja bekstvom u Ženevu, gde su i tamošnje vlasti odlučile: knjigu spaliti, a pisca uhapsiti. Ruso je pobegao iz Ženeve u Bern, ali je i senat Berna pošao istim stopama. Pisac najslavnijeg dela bio je prinuđen da opet beži i da se još dugo potuca skrivajući se po tuđem svetu.

Helvecijus je posle javnog spaljivanja njegovog glavnog dela *O umu* počeo sva svoja dela da objavljuje u inostranstvu. To su morali da urade i drugi filozofi materijalisti: Holbah i Žan Batist Robine. Robine, radeći na svom velikom delu *O prirodi*, koje je izlazilo od 1761. do 1768. godine, smatrao je za najpametnije da odmah otputuje u inostranstvo i da tamo stupi u službu kod izdavača.

Učenik velikih francuskih mislilaca, mladi Žan Pol Mara, našavši se u Parizu, razgledao je ne samo fasadnu, paradnu stranu nego i naličje velikog grada. On je video da u prestonici francuske kraljevine čuveni pisci, koji su uznosili slavu Francuske, znače mnogo manje nego ma koji slučajni prijatelj kraljeve miljenice.

Žan Pol Mara proveo je u Parizu oko tri godine, do 1765. godine.

Ko je prihvatio nepoznatog bivšeg vaspitača iz Bordoa u ogromnoj prestonici, gde je i od čega živeo, u kakvom se društvu kretao, ko su mu bili prijatelji i mnoga druga pitanja i sad ostaju bez odgovora.

Maraovi biografi, čak i oni najbolji, kao što su Bužar i Ševremon, koji su se posle sto godina trudili da sačine biografiju velikog francu-

skog revolucionara, koji su do pojedinosti savesno pribirali sav materijal što se mogao odnositi na njegov život, nisu bili u stanju da pronađu bilo kakva dokumenta koja bi mogla da osvetle tu stranu prvog Maraovog boravka u Parizu.

U Parizu njega više ništa nije zadiviljavalo, ništa mu se nije činilo novo.

Ne kasnije od 1765. godine Žan Pol Mara napustio je Pariz i otputovao u Englesku.

III

U ENGLESKOJ

Žan Pol Mara je nastavio da se uzdiže. Budri, Nešatel, Bordo, Pariz — svaki put je to za njega bilo otkrivanje novog, šireg i sve složenijeg sveta.

I sad, evo mladog čoveka rođenog u Budriju, mestu koje nije zabeleženo na kartama, gde su svi stanovnici znali jedan drugog po skraćanim imenima, bivšeg đaka iz grada Nešatela, grada utonulog u tišinu i mrtvilo, nepoznatog tragača za filozofskim kamenom po mansardama Latinskog kvarta u Parizu — evo ga sada na obalama Temze, u najvećem industrijskom i trgovačkom gradu sveta, prestonici Velike Britanije, Londonu.

Na prvi pogled, posle svagda živog, šarolikog i bujnog Pariza, koji se čak ni noću ne smiruje, sumorni i strogi London mogao se učiniti pomalo i provincijski.

Ali taj prvi utisak nije tačan.

Putnik koji pređe preko Lamanša, ostavivši iza sebe obale Francuske, i stupi na englesku zemlju, nađe se ne u zemlji prošlosti — kako bi to moglo da mu se učini prema nekim staromodnim običajima, prema otvorenoj privrženosti prema starini — već u najnaprednijoj, ekonomskoj, socijalnoj i tehničkoj državi onog vremena.

Mara je živio u Engleskoj oko deset godina. Živeo je u Londonu, Edinburgu i Njukastlu. Odlazio je i u Irsku. Za to vreme prelazio je i u Holandiju, u Amsterdam. Ali ova putovanja, koja su bila u vezi sa

SADRŽAJ

KRAJ VEKA.....	5
I PORODICA.....	9
II GODINE ŠKOLOVANJA.....	14
III U ENGLJSKOJ.....	27
IV ROPSKI LANCI.....	36
V PRED REVOLUCIJOM.....	56
VI POČETAK REVOLUCIJE.....	84
VII PRIJATELJ NARODA.....	108
VIII PRIJATELJ NARODA.....	138
IX PROTIV ŽIRONDE.....	172
X NA VRHUNCU POPULARNOSTI.....	206
XI SMRT.....	234
POSMRTNA SLAVA.....	246